

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В БІБЛІОТЕЧНІЙ ТА АРХІВНІЙ СПРАВИ

УДК 004:001.89]316.32

*Наталія Петрівна Левченко,
директор науково-технічної бібліотеки
Національного університету харчових технологій
e-mail: nata_lev@ukr.net*

ВІДКРИТІ ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА: ОГЛЯД ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Висвітлено питання організації наукової комунікації в інформаційному суспільстві, зокрема здійснено огляд теоретико-методологічних основ дослідження процесу формування відкритого доступу до електронних ресурсів у наявній літературно-джерельній базі. Проаналізовано наукові студії у професійних виданнях, що підтримують політику відкритого доступу. Визначено важливість створення відкритих електронних архівів (репозитаріїв) як динамічно-корисної частини наукового співтовариства.

Ключові слова: інформація, інформаційне суспільство, інформаційний ресурс, електронний ресурс, відкритий електронний ресурс, електронна бібліотека, репозитарій, відкритий доступ (OA).

Двадцять перше століття по праву називають століттям інформації, основу якої становить безпрецедентний за швидкістю та обсягом розвиток нових технологій. Робота з інформацією, володіння навичками використання сучасних інформаційних технологій стають пріоритетом у всіх сферах функціонування суспільства. Створення потужних інформаційних ресурсів та розвинених комунікаційних мереж збільшує внесок у науково-технічні інновації, механізми соціальних, культурних та політичних змін, підготовку фахівців у різних сферах діяльності; допомагає організаціям працювати більш продуктивно, підвищуючи при цьому конкурентоспроможність, а діапазон реалізації соціальних проєктів і їхня ефективність сприяють подальшому формуванню інформаційного суспільства в Україні.

Глобальний феномен інформаційного вибуху, розвиток електронних технологій забезпечили суспільство можливістю отримувати швидкий доступ до величезних масивів інформаційних ресурсів та обмінюватися інформацією.

© Н. П. Левченко, 2018

Мета статті полягає в огляді та аналізі наукового підґрунтя відносно розгляду трансформації доступу до інформації в Інтернеті, що пов'язано з ініціативою відкритого доступу (ОА).

У світовій науці поняття «інформаційне суспільство» формувалося протягом 50-ти років, і зараз багато вчених, слідом за Д. Беллом [1] і О. Тоффлером [2], вважають, що інформаційне суспільство – це нова назва для постіндустріального суспільства, яка підкреслює не його положення в послідовності ступенів розвитку, а основу визначення його соціальної структури – інформацію.

Про важливість врахування ролі інформації як основоположного чинника розвитку нового суспільства говорить і американський економіст Ф. Мартін, визначаючи інформаційне суспільство таким, в якому «...якість життя так само, як і можливості соціальних змін та економічного розвитку, все більше залежить від інформації та її використання» [3]. Далі він наводить п'ять критеріїв інформаційного суспільства:

- економічний (інформаційний сектор розглядається, по-перше, як рух до інформаційного суспільства, а по-друге, як складова частина сучасного економічного життя);
- технологічний (даний критерій показує, наскільки технології проникають в усі сфери діяльності індивідів);
- соціальний (змінюється соціальна поведінка індивідів під впливом інформаційних технологій);
- політичний (формується своєрідний глобальний форум, в якому пересічні громадяни можуть безпосередньо брати участь в управлінні);
- культурний (відбувається взаємодія і взаємопроникнення культур у глобальному масштабі).

У. Дайзард зазначав, що чільну роль у становленні інформаційного суспільства відіграють сучасні технології, які прискорюють темпи змін тим, що систематично розширюють сфери впливу – політичні, економічні та культурні. Цінність же інформаційних технологій, відповідно до його концепції, полягає в тому, «що вони можуть бути своєрідними «супутниками спостереження» за станом суспільної свідомості і суспільних процесів», якщо будуть об'єднані в систему «універсальну, багатосторонню і доступну кожній людині» [4]. (І в цьому визначенні проглядають риси сьогоденішнього Інтернету).

Інформація та знання є величезним загальнолюдським завоюванням. Вони необхідні для просування освіти, науки, культури та комунікацій, для збагачення культурної різноманітності й відкритості управління. В мандаті ЮНЕСКО, спрямованому на «сприяння вільному рухові ідей словом і справою», відповідно задекларована роль, яку ця організація покли-

кана відігравати в тому, щоб зробити інформацію і знання доступними для всіх, з кінцевою метою подолання розриву між інформаційно-багатими й інформаційно-бідними [5].

У 1990-х роках інформаційне суспільство розпочало бурхливий і швидкий розвиток у контексті поширення знання. І тому практичні дії ЮНЕСКО як спеціалізованої установи ООН з питань освіти, науки, культури від самого початку спрямовувалися на аналіз процесів інформатизації суспільства та активізацію інформаційно-комунікативної функції різних установ, зокрема бібліотек, архівів, музеїв, які виконують значну роботу з формування електронних ресурсів для повноцінного розкриття власної діяльності. В доповіді міжнародної комісії з освіти для XXI ст. (1996 р.) під головуванням Ж. Делора було підкреслено, що нові інформаційні технології можуть сприяти «постійному оновленню особистої і професійної компетенції суспільства».

Однією з головних ознак сучасного етапу розвитку бібліотечної справи в Україні, на компетентну думку вітчизняних науковців Л. А. Дубровіної та О. С. Онищенко, є трансформація бібліотек у центри зосередження, опрацювання й суспільного використання всіх ресурсів і основних потоків інформації. Бібліотеки України постійно поповнюють свої фонди електронною та аудіовізуальною інформацією у вигляді електронних версій видань та завдяки створенню цифрових копій власних друкованих і рукописних фондів. Формування загальнодержавного розподіленого бібліотечно-інформаційного ресурсу є одним із найперших сучасних завдань бібліотек, зокрема наукових [6].

Проведений нами аналіз фахових видань дає підстави говорити про значний доробок вітчизняної науки у вивченні питань створення інформаційного суспільства, у формування сучасного інформаційно-бібліотечного середовища, у визначення напрямів його розвитку в електронному просторі, у вироблення стратегії впровадження мережевих технологій, напруження електронних колекцій тощо. Серед авторів публікацій, де розглядається дана проблематика, – М. С. Слободяник, О. В. Матвієнко, М. Б. Сорока, В. О. Ільганаєва, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, М. І. Сенченко, О. В. Баркова, Л. Й. Костенко, Т. О. Ярошенко та багато інших науковців.

Як зазначає академік О. С. Онищенко, «сучасна бібліотека не повинна зациклюватися на одному виді інформації – друкованому, книжковому, оскільки перетворюється в музей. Сьогодні всі бібліотеки мають справу з різними ресурсами – рукописними, друкованими на папері, на електронних носіях. У найближчій перспективі бібліотеки вбачаються досвідченими «посередниками» між майже безмежним потоком інформації і користувачем. Особлива роль відводиться нині інформації про інформацію, і роль бібліотекаря в інформаційній революції невпинно зростає» [7].

Щодо електронних ресурсів в Інтернеті, то їхнє поширення починається з середини 1990-х років. Бібліотеки, зі свого боку, запропонували веб-каталоги, бібліографічні та повнотекстові бази даних, електронні журнали, електронні видання. Кожна технологічна інновація в бібліотеці пов'язана з електронними ресурсами і призначається для більш зручного і своєчасного доступу користувачів до інформаційних ресурсів. У цьому напрямі завжди розвивалися пошукові способи отримання доступу до ресурсів бібліотек. І однією з основних подій у цьому процесі було впровадження каталогізації, пристосованої для читання її електронними засобами (MARC), яка різко змінила спосіб опрацювання та стан доступності бібліотечних ресурсів. У заяві ІФЛА на секції з комплектування (1996 р.) було визначено, що саме бібліотекам належить перевага в забезпеченні доступу до електронної інформації.

Електронні ресурси є досить неоднорідними, отож перед дослідниками постало завдання вироблення відповідної термінології, класифікації та співвіднесення між собою понять «документ», «ресурс», «інформаційний ресурс», «електронний документ», «електронний ресурс», «відкритий електронний ресурс» тощо.

Так, у зв'язку із розвитком електронних технологій термін «ресурс» набув широкого використання в розумінні створення документів в електронному вигляді із застосуванням комп'ютерних засобів. Власне поняття «ресурс» – збірне, вимагає щоразу конкретизації у вигляді тієї чи іншої одиниці виміру. Мається на увазі як виробництво, так і поширення інформації.

У цьому контексті В. О. Копанєва репрезентує поняття «електронний ресурс» як:

- електронний вид точної копії друкованого видання з можливістю роздрукування;
- електронний вид видань, що є повним або скороченим у порівнянні з друкованим варіантом, але з додатковими можливостями пошуку;
- створення нових видань із використанням специфічних комп'ютерних можливостей (гіпертекст, гіпермедіазвук тощо) [8].

При цьому перше офіційне визначення електронного видання було представлено в міжнародному стандарті ISO 9707:1991 (Нова редакція – ISO 9707:2008) – Information and documentation – Statistics on the production and distribution of books, newspapers, periodicals and electronic publications (Інформація та документація. Статистичні дані з виробництва та розподілення книг, газет, періодичних видань та електронних публікацій): «Електронне видання – це створений у машиночитаній формі, доступний для користувача документ, що включає файли даних та програмне забезпечення (прикладні програми); може бути записаним на папері, магнітному,

оптичному чи інших медіа-носіях, призначених для обробки комп'ютером або його периферійними пристроями».

Говорячи про еволюцію електронної публікації та впровадження електронних ресурсів, Ф. Ланкастер зазначив, що термін «електронне видання» можна тлумачити багатьма різними наративами, що включають усі форми електронних засобів – від простих технологій обробки тексту до електронного зв'язку між авторами, редакторами, рецензентами та іншими учасниками видавничого процесу.

Визначеної чіткої термінології щодо електронних інформаційних ресурсів немає, як немає і єдиного стандарту у визначенні «відкриті електронні ресурси».

Для характеристики сучасного стану розвитку відкритих електронних ресурсів та їхньої ролі в інформаційному забезпеченні вищого навчального закладу важливо визначити терміни, які застосовуються науковцями, а також законодавчими та розпорядчими документами і впливають на процес формування, керування, використання електронних інформаційних ресурсів. У вирішенні цього питання важлива роль належить державі, зокрема у встановленні правильного правового режиму регулювання, створенні та поширенні електронних ресурсів у суспільстві, в тому числі й через бібліотеки.

Правила доступу до інформації в Україні регулюються Законом України «Про інформацію», за яким усім суб'єктам інформаційної діяльності (громадянам України) надається доступ до відкритої архівної, статистичної, бібліотечної та іншої інформації. Законом також передбачено, що право доступу може надаватися особам, яким інформація потрібна для виконання професійних обов'язків.

Велике значення для дослідження електронних інформаційних ресурсів має цикл публікацій О. В. Баркової, де об'єктом є інформаційні ресурси, що формують фонд електронних документів і систему метаданих для довідково-пошукового апарату, а також глосарій «Електронні ресурси: базові визначення та супутні терміни», в якому визначаються такі засадничі терміни, як:

Доступ (access) – процедура встановлення зв'язку з електронним ресурсом (прямий доступ, онлайнвий доступ, віддалений доступ).

Електронний (electronic, позначається префіксом «e-») – терміноелемент, що позначає засіб збереження, обробки, розповсюдження та представлення інформації користувачеві за допомогою обчислювальної техніки. Закріплено наявність таких ознак, як цифровий спосіб фіксації інформації, необхідність комп'ютерного обладнання та програмного забезпечення, мережі телекомунікації.

Електронні ресурси (electronic resources) – сукупність електронних документів, видань, продуктів або їхніх комбінацій у комп'ютерних системах та мережах, призначених для оперативного і зручного задоволення інформаційних потреб користувачів. Тобто це інформаційні ресурси, які створюються, керуються та використовуються за допомогою комп'ютера; містять дані та/або програми, зафіксовані в електронній (цифровій) формі на певних носіях, в тому числі тих, що вимагають застосування периферійного пристрою, безпосередньо приєднаного до комп'ютера (наприклад, CD-ROM-пристій), або зв'язку з комп'ютерною мережею (наприклад, з Інтернетом) [9].

Застосування веб-технологій у бібліотеці (веб-сайти, електронні каталоги, електронні бібліотеки, електронна доставка документів; автоматизовані бібліотечні інформаційні системи тощо), за справедливим зауваженням І. В. Сорокіна, дозволяє активно брати участь у формуванні інформаційного суспільства та інтегрувати інформаційний простір бібліотеки в Інтернеті. Одним із досягнень на нинішньому етапі розвитку соціуму є електронні бібліотеки, які отримують усе більше поширення в світі, в тому числі й в Україні.

М. Р. Когаловський у своїх роботах докладно розглядає поняття «колекція електронних документів», або «колекція інформаційних ресурсів», тісно пов'язане з електронною бібліотекою, визначаючи колекцію так: «колекція інформаційних ресурсів є систематизованою сукупністю інформаційних ресурсів, об'єднаних за будь-яким критерієм приналежності, наприклад, за спільністю змісту, джерел, призначення, за колом користування, способом доступу тощо» [10].

Уперше в літературі термін «електронна бібліотека» з'явився в 1990-х роках (Bawden & Rowlands, 1999).

Загальнотеоретичні та концептуальні питання електронної бібліотеки розглядаються в роботах В. Арме [11], Б. Вегнера [12], Р. С. Гіляровського [13], О. І. Земскова, Л. Я. Шрайберга [14], К. В. Лобузінної [15], А. В. Соколова [16], Г. В. Шемаєвої [17].

У своїй книзі «Введение в электронную библиотеку» П. М. Лапо і А. В. Соколов визначають такі характерні ознаки електронної бібліотеки:

- електронна бібліотека не є єдиним цілим;
- електронній бібліотеці властива технологія для зв'язку ресурсів багатьох електронних бібліотек та інформаційних служб;
- електронна бібліотека, що складається з багатьох електронних бібліотек та інформаційних служб, «прозора» для кінцевого користувача;
- мета створення електронної бібліотеки – забезпечення універсального доступу до інформації та інформаційних служб;

- фонди електронної бібліотеки не вичерпуються, вони містять електронні об'єкти, які не можуть бути представлені або поширюватися в друкованій формі [18].

Є ще одне тлумачення терміна «електронна бібліотека», що прозвучало на симпозіумі Report on NSF Workshop «Distributed Knowledge Work Environments»: «Не слід ототожнювати електронну бібліотеку з сукупністю оцифрованих колекцій та інструментарієм управління ними. Електронну бібліотеку потрібно розуміти більш широко, – як середовище, що об'єднує колекції, сервіси та людей для підтримки повного життєвого циклу створення, поширення, використання і збереження даних, інформації та знань» [19].

А. О. Чекмарьов, Л. Й. Костенко, Т. П. Павлуша розглядають електронну бібліотеку з комплексною автоматизацією бібліотечних процесів [20]; М. С. Слободяник, досліджуючи бібліотечнознавчі аспекти цієї проблеми, виділяє в структурі електронної бібліотеки повнотекстову базу даних, яка дозволяє здійснювати пошук документів [21]; технологічне забезпечення електронної бібліотеки представлено в статтях О. В. Баркової [22]; роль Інтернету в розбудові електронних бібліотек відображено в працях І. Г. Колесник [23], Л. Й. Костенка [24]; проблемами створення, розвитку, формування електронних бібліотек в Україні займалися І. А. Павлуша [25], Г. І. Шемаєва [26], І. О. Давидова [27] та багато інших учених.

Сучасний етап побудови інформаційного суспільства характеризується активним використанням віртуального середовища та формуванням систем електронних інформаційних ресурсів.

Поява Інтернету та електронного видання означала, що настав час обміну інформацією глобально, швидко та ефективно. У відповідь на це розвинувся рух відкритого доступу, спрямований на сприяння в отриманні інформації, яка є відкритою для всіх і вільною від технологій та економічного обмеження. В Будапештській ініціативі «Відкритий доступ» (2002 р.) було наголошено на тому, що «... науковій спільноті необхідні засоби створення нового покоління журналів, орієнтованих на відкритий доступ, і засоби сприяння існуючим виданням, що мають намір увійти в систему відкритого доступу» [28].

Різні аспекти забезпечення відкритого доступу до наукової і навчальної інформації проаналізовані в працях Т. О. Ярошенко, Т. К. Кваші, О. С. Чмир [29], Д. Солов'яненка [30], О. Бруй [31], Д. Просер [32], Т. В. Симоненко [33], І. Кучми [34].

Перспективним напрямом розвитку відкритих електронних ресурсів у системі наукових комунікацій дослідники вважають «репозитарій» – систему, яка дозволяє безпосередньо науково-освітнім організаціям або

їхнім бібліотекам створювати інфраструктуру для самостійної публікації власних науково-дослідницьких результатів. Ідеться не лише про розміщення та формування електронних версій друкованих видань, але й про зовсім нові моделі наукових комунікацій, – такі, як інформаційні та мультимедійні дані. В інформаційному суспільстві розуміння знання трансформується як особлива соціальна система, що проникає в усі сфери життєдіяльності соціуму і перетворюється на його провідний фактор розвитку, зокрема через відкриті електронні архіви. Даний аспект репозитаріїв репрезентований у працях таких учених, як Л. Костенко [35], Т. Новицька, О. Марченко [36], З. Савченко [37], В. Биков [38] та інших.

Як правило, спеціалізовані електронні архіви з відкритим доступом (або інституційні репозитарії) створюються провідними навчальними закладами та науковими установами для популяризації публікацій своїх дослідників та надання їм додаткового «сервісу» архівного збереження результатів досліджень та навчальних матеріалів. Інституційні репозитарії можна розглядати як вид цифрових бібліотек, що тісно пов'язані з рухом відкритого доступу, зокрема з відкритим доступом до опублікованих досліджень шляхом самоархівування, підхід, який довго захищав Стівен Харнад (Харнад, 1999).

Розглядаючи зазначені вище зміни і тенденції розвитку інформаційного суспільства, можна відзначити, що наразі створюються принципово нові умови для видавців, науковців, бібліотек тощо, адже всі вони адаптуються до цифрового інформаційного середовища. Однією з таких змін є зростання наукових ресурсів відкритого доступу.

Описані вище тенденції розвитку електронних ресурсів не претендують на повне розкриття всього розмаїття процесів у цій галузі. Проте вони висвітлюють певні складності, які відчуває суспільство при адаптації до електронних ресурсів.

Аналізуючи світовий досвід створення та функціонування електронних архівів відкритого доступу, можна зробити такий висновок: головне у відкритих електронних ресурсах – це взаємодія, колективна та міжколективна співпраця. Підтримання ідей відкритого доступу – основа розвитку науки і наукових комунікацій у перспективі.

Список використаних джерел

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Москва : Академия, 1999.
2. Тоффлер Э. Третья волна = The Third Wave, 1980. Москва : АСТ, 2010. 784 с.
3. Martin W. J. The Global Information Society. Aldershot : Aslieb Gower ; Brookfield, Vt., USA : Gower, 1995.
4. Дайзард У. Наступление информационного века / под ред. П. С. Гуревича. Москва : Прогресс, 1986. 344 с.

5. Програма ЮНЕСКО «Інформація для всіх». URL: <http://www.ifap.ru/ofdocs/unesco/sp813.pdf> (дата звернення: 03.09.2018).
6. Онищенко О. С., Горючий В. М., Дубровіна Л. А. Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. 246 с.
7. Библиотеки в меняющемся мире : интервью с акад. А. С. Онищенко / записала Л. Таран. Зеркало недели. 2001. № 44. С. 14.
8. Копанєва В. Библиотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету : моногр. / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2009. 198 с.
9. Антоненко І. П., Баркова О. В. Каталогізація електронних ресурсів : наук.-метод. посіб. / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. О. В. Воскобойнікова-Гузева. Київ, 2007. 117 с.
10. Когаловский М. Р. Наукові колекції інформаційних ресурсів в електронних бібліотеках : пр. I Всерос. наук. конф., 19–21 жовт. 1999 р. Санкт-Петербург, 1999.
11. Арме В. Электронные библиотеки. Москва : ПИК ВИНТИ, 2001. 274 с.
12. Вегнер Б. Электронные средства информации в процессе обучения и исследованиях. Роль библиотек как информационных посредников // Научные и технические библиотеки. 2002. № 9. С. 34–46.
13. Гиляревский Р. С. Научная библиотека в эпоху электронных коммуникаций // Научные и технические библиотеки. 1998. № 7. С. 3–12.
14. Земсков А. И., Шрайберг Я. Л. Электронные библиотеки : учеб. пособ. для студентов ун-тов, вузов культуры и искусств и др. учеб. заведений. Москва, 2001. 72 с.
15. Лобузін К. В. Класифікаційні схеми в лінгвістичному забезпеченні електронних бібліотек : автореф. дис. ... канд. техн. наук : 05.13.06 / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2007. 18 с.
16. Соколов А. Библиотека как национальная ценность в эпоху глобализации (элементы библиотечной аксиологии) // Библиотековедение. 2016. № 4. С. 376–385.
17. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : моногр. / Харк. держ. акад. культури. Харків, 2008. 289 с.
18. Лапо П. М., Соколов А. В. Введение в электронные библиотеки // Электронные текстовые данные. URL: <http://www.iatp.by/handouts/library/e-libraries/2-24.htm> (дата звернення: 25.09.2018).
19. Distributed Knowledge Work Environments : Report on NSF Workshop, 9–11 March 1997. Santa Fe, New Mexico.
20. Чекмарьов А. О., Костенко Л. Й., Павлуша Т. П. Національна система електронних бібліотек / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1998. 50 с.
21. Слободяник М. С. Теоретико-методологічні засади формування електронних бібліотек // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвід. наук. зб. Вип. 5. Київ, 2002. С. 41–44.
22. Баркова О. Модельний підхід у дослідженні технологічного забезпечення електронної бібліотеки // Реєстрація, зберігання і обробка даних. 2003. Т. 5. № 3. С. 81–90.

23. Колесник І. Г. Застосування Web-технологій при організації електронної бібліотеки // Вісник Харк. держ. акад. культури. Харків, 2002. Вип. 10. С. 65–72.
24. Костенко Л. И., Чекмарьев А. А. Электронная научная библиотека НБУВ // Библиотеки нац. академий наук : проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. Киев, 2000. Вып. 1. С. 147–153.
25. Павлуша І. А. Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні : бібліотекознав. аспект (кін. XX – поч. XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2002. 20 с.
26. Шемаєва Г. Електронна бібліотека в системі інформаційного забезпечення науки // Вісн. Книжкової палати. 2005. № 8. С. 27–30.
27. Давидова І. О. На шляху до електронної бібліотеки : правові аспекти // Вісник Харк. держ. акад. культури. 2001. Вип. 6. С. 167–178.
28. Budapest Open Access Initiative. URL: <http://www.opensocietyfoundations.org/openaccess/boai-10-recommendations> (дата звернення: 26.09.2018).
29. Чмир О. С. Національний репозитарій академічних текстів : відкритий доступ до наукової інформації : моногр. Київ : ДНУ УкрІНТЕІ, 2017. 200 с.
30. Солов'яненко Д. В. Інтернет-технології бібліотечного сервісу в Україні : становлення і розвиток (1990-ті рр. – початок XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2008. 20 с.
31. Бруй О. Розвиток проекту «ELibUkr – Електронна бібліотека України : створення центрів знань в університетах України» // Інформаційні ресурси для науки та освіти : наук.-практ. семінар, 27 січня 2011 р. Київ, 2011.
32. Просер Д. Очередная революция в информации – могут ли репозитории и самоархивация изменить систему научного общения? // Научные и технические библиотеки. 2004. № 11. С. 32–41.
33. Симоненко Т. В. Зібрання електронної наукової періодики України // Вісник Книжкової палати. 2008. № 2. С. 30–31.
34. Кучма И. Открытый доступ : эффективная модель научной коммуникации и роль библиотек // Информатио-2008. Информационные ресурсы : создание, использование, доступ : презентация на междунауч.-практ. конф. Украина, Крым, 2008. URL: <http://www.myshared.ru/slide/13586/> (дата обращения: 11.02.2013).
35. Костенко Л. Й. Реферативна база даних «Україніка наукова» : стан, перспективи використання // Сучасний стан та перспективи наукового реферування : матеріали міжнар. семінару-практикуму, 29 трав. 2009 р. Київ : ННЦ ІАЕ, 2009. С. 53–57.
36. Новицька Т. Л., Марченко О. О. Загальні підходи до використання електронних систем відкритого доступу // Інформаційні технології і засоби навчання. 2015. Т. 50. № 6. С. 181–191.
37. Савченко З. В. Формування і використання інформаційних електронних науково-освітніх ресурсів // Інформаційні технології і засоби навчання. 2010. Т. 18, № 4. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/316/295> (дата звернення: 01.10.2018).
38. Биков В. Моделі організаційних систем відкритої освіти : моногр. Київ : Атіка, 2008. 684 с.

References

1. Bell, D. (1999). *Griadushchee postindustrialnoe obshchestvo* [Future post-industrial society]. Moscow: Akademiia. [In Russian].
2. Toffler, E. (2010). *Tretia volna = The Third Wave*, 1980. Moscow: AST. [In Russian].
3. Martin, W. J. (1995). *The Global Information Society*. Aldershot: Aslib Gower; Brookfield, Vt., USA: Gower. [In English].
4. Daizard, U. (1986). *Nastuplenie informatsionnogo veka* [The onset of the information age]. Moscow: Progress. [In Russian].
5. Programma YuNESKO “Informatciia dlia vsekh” [The UNESCO programme “Information for All”]. URL: <http://www.ifap.ru/ofdocs/unesco/sp813.pdf>. [In Russian].
6. Onyshchenko, O. S., Horovy, V. M., Dubrovina, L. A., et al. (2012). *Rozvytok resursnoi bazy vitchyznianoho informatsiinoho seredovyshcha* [The resource base development of the national information space]. Kyiv. [In Ukrainian].
7. Taran, L. (2001). Biblioteki v meniaiushchemsia mire: intervju s akad. A. S. Onishchenko [Libraries in a changing world: interview with academician O. S. Onyshchenko]. In *Zerkalo nedeli* [Mirror of the week], No. 44, p. 14. [In Russian].
8. Kopanieva, V. (2009). *Biblioteka yak tsentr zberezhenia informatsiinykh resursiv Internetu: monohrafiia* [Library as a center of preservation of information resources of the Internet]. Kyiv. [In Ukrainian].
9. Antonenko, I. P., Barkova, O. V. (2007). *Katalohizatsiia elektronnykh resursiv: naukovo-metodychnyi posibnyk* [Cataloging electronic resources: research and methodical manual] (O. V. Voskoboinikova-Huzieva, Scient. Ed.). Kyiv. [In Ukrainian].
10. Kohalovskiy, M. R. (1999). *Naukovi koleksii informatsiinykh resursiv v elektronnykh bibliotekakh* [Scientific collections of information resources in digital libraries]: *Proceedings of the 1st All-Russian Scientific Conference*, October 19–21, 1999. Saint Petersburg. [In Ukrainian].
11. Arme, V. (2001). *Elektronnye biblioteki* [Electronic libraries]. Moscow: PIK VINITI [Production and Publishing Combine “All-Russian Institute of Scientific and Technical Information”]. [In Russian].
12. Vegner, B. (2002). Elektronnye sredstva informatcii v protsesse obucheniia i issledovaniiah. Rol bibliotek kak informatsionnykh posrednikov [Electronic media in learning and research. The role of libraries as information intermediaries]. In *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki* [Scientific and technical libraries], No. 9, pp. 34–46. [In Russian].
13. Giliarevskii, R. S. (1998). Nauchnaia biblioteka v epokhu elektronnykh komunikatsii [The research library in the age of electronic communication]. In *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki* [Scientific and technical libraries], No. 7, pp. 3–12. [In Russian].
14. Zemskov, A. I., Shraiberg, Ya. L. (2001). *Elektronnye biblioteki: uchebnoe posobie* [Electronic libraries: study guide]: Moscow. [In Russian].
15. Lobuzina, K. V. (2007). *Klasyfikatsiini skhemy v lnhvistychnomu zabezpechenni elektronnykh bibliotek* [Classification schemes in the linguistic support of electronic libraries]. (Extended abstract of Ph.D. dissertation). NAS of Ukraine. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv. [In Ukrainian].

16. Sokolov, A. (2016). Biblioteka kak natsionalnaia tsennost v epokhu globalizatsii (elementy biblioteknoi aksiologii) [The library as a national value in the era of globalization (elements of library axiology)]. In *Bibliotekovedenie* [Library science], No. 4, pp. 376–385. [In Russian].
17. Shemaieva, H. V. (2008). *Elektronni resursy bibliotek Ukrainy v systemi naukovykh komunikatsii: monohrafiia* [Electronic resources of libraries in the system of scholarly communication: monograph]. Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv. [In Ukrainian].
18. Lapo, P. M., Sokolov, A. V. Vvedenie v elektronnye biblioteki [Introduction to the electronic libraries]. *Elektronnye tekstovye dannye* [Electronic text data]. URL: <http://www.iatp.by/handouts/library/e-libraries/2-24.htm>. [In Russian].
19. *Distributed Knowledge Work Environments: Report on NSF Workshop*, 9–11 March 1997. Santa Fe, New Mexico. [In English].
20. Chekmarov, A. O., Kostenko, L. Y., Pavlusha, T. P. (1998). *Natsionalna sistema elektronnykh bibliotek* [The national system of digital libraries]. Kyiv. [In Ukrainian].
21. Slobodianyuk, M. S. (2002). Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia elektronnykh bibliotek [Theoretical-methodological bases of formation of digital libraries]. In *Arkhivoznavstvo. Arkheohrafiia. Dzhereloznavstvo: mizhvidomchyi naukovyi zbirnyk* [Archival Studies. Archeography. Source Studies: interagency scientific collection], Is. 5, pp. 41–44. Kyiv. [In Ukrainian].
22. Barkova, O. (2003). Modelnyi pidkhid u doslidzhenni tekhnolohichnoho zabezpechennia elektronnoi biblioteki [Model approach in the study of technological support of an electronic library]. In *Reiestratsiia, zberihannia i obrobka danykh* [Registration, preservation and processing of data], Vol. 5, No. 3, pp. 81–90. [In Ukrainian].
23. Kolesnyk, I. H. (2002). Zastosuvannia Web-tekhnohii pry orhanizatsii elektronnoi biblioteki [The use of Web technologies in the organization of the electronic library]. In *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury* [Herald of the Kharkiv State Academy of Culture], Is. 10, pp. 65–72. Kharkiv. [In Ukrainian].
24. Kostenko, L. I., Chekmarov, A. A. (2000). Elektronnaia nauchnaia biblioteka NBUV [Electronic scientific library of VNLU]. In *Biblioteki natsionalnykh akademii nauk: problemy funkcionirovaniia, tendentsii razvitiia: nauchno-prakticheskii i teoreticheskii sbornik* [Libraries of national academies of sciences: problems of functioning, tendencies of development: scientific and theoretical collection], Is. 1, pp. 147–153. Kyiv. [In Russian].
25. Pavlusha, I. A. (2002). Stvorennia ta rozvytok elektronnykh bibliotek v Ukraini: bibliotekoznavchyi aspekt (kinets XX – pochatok XXI st.) [The creation and development of electronic libraries in Ukraine: the library science aspect (late 20th – early 21st c.)] (Extended abstract of Ph.D. dissertation). Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv. [In Ukrainian].
26. Shemaieva, H. (2005). Elektronna biblioteka u systemi informatsiinoho zabezpechennia nauky [Electronic library in the system of information support of science]. In *Visnyk knyzhkovoï palaty* [Herald of the Central Institute of Bibliography], No. 8, pp. 27–30. [In Ukrainian].

27. Davydova, I. O. (2001). Na shliakhu do elektronnoi biblioteky: pravovi aspekty [Towards the digital library: legal aspects]. In *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury* [Herald of the Kharkiv State Academy of Culture], Is. 6, pp. 167–178. [In Ukrainian].
28. Budapest Open Access Initiative. URL: <http://www.opensocietyfoundations.org/openaccess/boai-10-recommendations>. [In English].
29. Chmyr, O. S., et. al. (2017). *Natsionalnyi repozytarii akademichnykh tekstiv: vidkrytyi dostup do naukovoï informatsii: monohrafiia* [National repository of academic texts: open access to scientific information: monograph]. Kyiv: Ukrainian Institute of Scientific and Technical Examination and Information. [In Ukrainian].
30. Solovianenko, D. V. (2008). Internet-tekhnologii bibliotechnoho servisu v Ukraini: stanovlennia i rozvytok (1990-ti rr. – pochatok XXI st.) [Internet technologies of the library service in Ukraine: formation and development (1990s – early 21st c.)] (Extended abstract of Ph.D. dissertation). NAS of Ukraine. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv. [In Ukrainian].
31. Brui, O. (2011). Rozvytok proektu “ELibUkr – Elektronna biblioteka Ukrainy: stvorennia tsentriv znan v universytetakh Ukrainy” [The development of the “ELibUkr – Electronic library of Ukraine: creating knowledge centers in universities of Ukraine”]. In *Informatsiini resursy dlia nauky ta osvity: naukovo-praktychnyi seminar* [Information resources for science and education: scientific and practical seminar], January 27, 2011. Kyiv. [In Ukrainian].
32. Proser, D. (2004). Ocherednaia revoliutciia v informatsii – moguť li repozytarii i samoarkhivatsiia izmenit sistemu nauchnogo obshcheniia? [The next revolution in information – can repositories and self-archiving change the system of scientific communication?]. In *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki* [Scientific and technical libraries], No. 11, pp. 32–41. [In Russian].
33. Symonenko, T. V. (2008). Zibrannia elektronnoi naukovoï periodyky Ukrainy [A collection of electronic scientific periodicals of Ukraine]. In *Visnyk knyzhkovoï palaty* [Herald of the Kharkiv State Academy of Culture], No. 2, pp. 30–31. [In Ukrainian].
34. Kuchma, I. (2008). Otkrytyi dostup: effektivnaia model nauchnoi kommunikatsii i rol bibliotek [Open access: an effective model of scientific communication and the role of libraries]. In *Informatio-2008. Informatcionnye resursy: sozdanie, ispolzovanie, dostup: prezentatsiia na mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii. Ukraina, Krym* [Informatio-2008. Information resources: creation, use, access: presentation at the international scientific and practical conference. Ukraine, Crimea]. URL: <http://www.myshared.ru/slide/13586/> [In Russian].
35. Kostenko, L. Y. (2009). Referatyvna baza danykh “Ukrainika naukova”: stan, perspektyvy vykorystannia [Abstract database “Scientific Ukrainianica”: status, prospects of use]. In *Suchasnyi stan ta perspektyvy naukovoï referuvannia: materialy mizhnar. seminaru-praktykumu* [Modern state and perspectives of scientific referring: materials of the international seminar-practicum], May 29, 2009. Kyiv: National Scientific Center “Institute of Agrarian Economy”. [In Ukrainian].
36. Novytska, T. L., Marchenko, O. O. (2015). Zahalni pidkhody do vykorystannia elektronnykh system vidkrytoho dostupu [Common approaches to the use of

electronic systems for public access]. In *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia* [Information technologies and means of education], Vol. 50, No. 6, pp. 181–191. [In Ukrainian].

37. Savchenko, Z. V. (2010). Formuvannia i vykorystannia informatsiinykh elektronnykh naukovo-osvitnikh resursiv [The formation and use of electronic information scientific and educational resources]. In *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia* [Information technologies and means of education], Vol. 18, No. 4. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/316/295>. [In Ukrainian].

38. Bykov, V. (2008). *Modeli orhanizatsiinykh system vidkrytoi osvity: monohrafiia* [Models of organizational systems of open education: monograph]. Kyiv: Atika. [In Ukrainian].

Nataliia Petrivna Levchenko,

Director of the Scientific and Technical Library,

National University of Food Technologies

e-mail: nata_lev@ukr.net

Open electronic resources in the conditions of the information society: review of the source base of the study

The article is devoted to the organization of scientific communication in the information society. Its task lies in the review and analysis of the scientific base concerning the review of the transformation of an access to information in the Internet, which is related to the open access initiative. The “information society” notion representation in the world science is covered. Philosophical views on the nature of information, conceptual approaches to the formation of information processes, resources for the development of the information community are given. Domestic and foreign experience in building open access (OA) and open information archives, as well as their development in the scientific and educational community are described. The development of the movement for open access is considered. A review of the theoretical and methodological foundations of the study of the formation of open access to electronic resources in the available literature and the original basis is conducted. The publications of scientific articles in professional journals that support the open access policy are presented. Various definitions of the concepts “collection of electronic documents”, “collection of information resources” have been studied and a new definition has been proposed – “electronic library”. Attention is drawn to the cycle of publications, where the object of the research was information resources that form the collection of electronic documents and the system of metadata for the reference search apparatus. The importance of creating open electronic archives (repositories) as a growing, dynamic and useful part of the scientific community is determined. The trends in the development of electronic resources are described, and the world experience in the creation, development and operation of open electronic resources is presented. The analysis of the scientific base for the consideration of the transformation of access to information in the Internet, which is associated with the open access initiative (OA), has been carried out.

Key words: information, information society, information resource, electronic resource, open electronic resource, electronic library, repository, open access (OA).

*Наталья Петровна Левченко,
директор научно-технической библиотеки
Национального университета пищевых технологий
e-mail: nata_lev@ukr.net*

**Открытые электронные ресурсы в условиях информационного общества:
обзор источниковой базы исследования**

Статья посвящена вопросам организации научной коммуникации в информационном обществе. Ее задание состоит в обзоре и анализе научной основы относительно рассмотрения трансформации доступа к информации в Интернете, которая связана с инициативой открытого доступа (ОА). Рассмотрена трактовка в мировой науке понятия «информационное общество». Приведены философские взгляды на природу информации, концептуальные подходы к формированию информационных процессов, ресурсов для развития информационного сообщества. Описаны отечественный и зарубежный опыт построения открытого доступа и открытых архивов информации, а также их развитие в научно-образовательном сообществе. Рассматривается развитие движения за открытый доступ. Проведен обзор теоретических и методологических основ изучения процесса формирования открытого доступа к электронным ресурсам в доступной литературе и исходной основе. Представлены публикации научных статей в профессиональных изданиях, которые поддерживают политику открытого доступа. Изучены различные определения понятий «коллекция электронных документов», «коллекция информационных ресурсов» и предложено новое определение – «электронная библиотека». Обращено внимание на цикл публикаций, где объектом исследования были информационные ресурсы, которые формируют фонд электронных документов и систему метаданных для справочно-поискового аппарата. Определяется важность создания открытых электронных архивов (хранилищ) как растущей, динамичной и полезной части научного сообщества. Описаны тенденции в развитии электронных ресурсов, а также представлен мировой опыт создания, развития, функционирования открытых электронных ресурсов. Проведен анализ научной базы по рассмотрению трансформации доступа к информации в Интернете, которая связана с инициативой открытого доступа.

Ключевые слова: информация, информационное общество, информационный ресурс, электронный ресурс, открытый электронный ресурс, электронная библиотека, репозитарий, открытый доступ (ОА).

*Статья подготовлена 10 січня 2018 року;
подана до друку 1 лютого 2018 року.*